

революционна емиграция в Румъния, Сърбия и Русия, за планове и подготовка на въстание в България с пряко участие на емиграцията и пр. и пр. Тези сведения или се пренебрегваха, или бяха тълкувани без доказателства и съпоставка с домашните извори като преднамерени, произволно съчинени и, следователно, недостоверни. Критичният и аналитичен прочит на чуждестранната документална информация обаче, в повечето случаи се покрива с българските сведения, с които взаимно се допълват и изясняват, очертавайки често в подробности, реални факти от историята и проявите на българската революционна организация и вън от страната, и особено за емиграцията.

За разлика от криворазбраните "развенчатели" на Каравелов и емиграцията, чуждите наблюдатели, задължени да следят отблизо българското освободително движение и да докладват за неговата степен на активност и готовност за революционни действия, нямат никакви съмнения от собствените си впечатления и от донесенията на своите агенти и други информатори, включително и от представители на европейски демократични национални организации, че българската емиграция действа твърде енергично с планове и перспективи за близко въстание, че комитетите са органи, създавани именно със задачи да подготвят въстанието, че в "Свобода", после "Независимост" и неговият редактор са изключително важен и действен фактор за политическата еволюция и патриотичната активизация на българите в и вън от България и, че Л. Каравелов е политическият лидер на революционната организация и на българското революционно движение. Към него въпреки обяснимите си предубеждения и нежелания на Изток и специално в България да се разклати спокойствието на Турция и нейното владичество, чуждестранните наблюдатели се отнасят без изключение с уважение, признават изключителните му качества на политик, революционер, публицист и писател. Какво в тези преценки е недостоверно и за какво няма потвърждение в българските извори? Отговорът е ясен. Това вече подсказва, че чуждестранната информация не бива да се пренебрегва и отстранява, само защото противоречи, не - опровергава нечий тези. Разбира се, да се въвежда в научно обръщение с обичайната критичност и научна съпоставителна проверка.

Могат да се изброят голям брой подобни случаи, когато чуждестранната документация е не само използваема и полезна, но и безценна. Да си припомним само толкова важния, решаващ и исторически фатален момент на разкриването на комитетите в България през есента на 1872 г. Докладите на европейските дипломати от Русе, София, Цариград и балканските столици предоставят данни за хода на разследването, за поведението на турските власти, за показанията на арестуваните комитетски дейци, за арестуването и разпитите на В. Левски и пр. и пр., каквито те получават /с изключение на повечето руски дипломати, по понятни причини/ директно от местните и централните административни власти, и то по съвсем пресните следи, често в самия ден на извършващите се събития. В известен смисъл, незабавните препредавания на тези сведения от турците в дипломатическите доклади съдържат повече подробности или специфични моменти,